

Roel van Duijn trachtte ooit tevergeefs zijn eerste liefde te overrompelen met Chopin, de ster van het liefdesverdriet. Chopin zelf heeft niet eens geprobeerd zijn grote liefde Constancja te veroveren. „Stelde hij de kwellende behoefte aan een pijnlijk en uitdagend gemis boven levensgeluk? Haar in de armen van een ander te zien, heeft ons althans méér opgeleverd.”

Zjal

Roel van Duijn

Toen ik zes was, zag ik mijn grote broer piano spelen. Hij leek nog sterker dan anders.

Wat was dit, waarmee hij het huis voor zich opeiste? Kon ik dit ook leren?

Het was de Polonaise in A-Groot van Chopin. Een stuk dat ik inmiddels duizend keer gespeeld heb. Altijd met verwondering over de kracht die me dan meeneemt. Het was een goede keuze van de Poolse radio om in september 1939, bij het binnenvallen van de Duitse troepen, de openingsmaten ervan als terugkerende strijdkreet te laten horen.

Niet lang geleden kreeg ik een e-mail van een vrouw. Ze schreef: „Ik liep van de tramhalte naar jullie huis. Het was winter. Toen ik dichtbij kwam, hoorde ik pianoklanken en op jullie heg lag dikke sneeuw. Ik herinner me dit, omdat ik me ineens zo gelukkig voelde.”

De e-mail was van háár, het meisje met wie ik 's avonds huiswerk maakte, toen we voor het eindexamen van het gymnasium zaten. Haar ouders woonden in Perzië, zij op een kamer met een dame die voor haar zorgde, dichtbij school.

Natuurlijk zat ik Chopin te spelen.

Buiten was het donker. Mijn vader had kort daarvoor opgebaard gelegen in de achterkamer, zijn kantoor. Ik speelde de radicale, laatste Prélude en de Fantasie-Improptu, het virtuoze nummer met de gevoelige nocturne in het midden. Mijn moeder ruimde de tafel af en vroeg mijn zus af te wassen.

„En hij dan, moet hij niet helpen?“, vroeg zij.

„Hij zit net zo mooi te spelen“, antwoordde mijn moeder.

Toen ging de bel. Mijn moeder liet ik open doen, zodat mijn vriendin nog even aan de overrompeling van de klanken zou blootstaan. „Heb je een nieuwe jas?“ hoorde ik mijn moeder vragen.

Toen Frédéric Chopin dezelfde leeftijd had, studeerde hij af aan het conservatorium in Warschau. Stinkend verliefd was hij. In stilte. Aan zijn goede vriend Tytus Woyciechowski schreef hij dat Constancja Gladkowska zijn ideaal was. Ze was een operazangeres, als door bijen omzoomd door de Russische officieren die in die tijd de macht uitoefenden.

Zij was het die hem inspireerde, toen hij zijn vlinderende Valse opus 70 nr. 3 schreef en ook zijn parelende, jubelende en grommende Tweede pianoconcert. De Valse is een van mijn lievelingsstukken. Het is totaal niet in de toen heersende,

zoete stijl van Strauss geschreven. In een exotisch des-Groot, warm afgewisseld met es-klein. De luchtige tooncombinaties doen denken aan libelles die boven een beek dansen.

Ik kijk graag naar het knappe portret van de zangeres. Volgens beschrijvingen had zij blond haar en blauwe ogen.

Waarom kreeg de jonge muzikreus haar niet? Hij durfde niet. Waar zij op de planken stond, gliurde hij.

En waarom liet hij het daarbij? Zij was mooi om over te mijmeren, maar eng om in de armen te nemen.

„Mijn ideaal“, noemde hij haar in de brieven aan Tytus, zonder te zeggen wie. Later kwam het hoge woord er uit. „Ik heb“, schreef hij zijn vriend, „misschien wel tot mijn ongeluk, reeds mijn ideaal gevonden, dat ik trouw en oprecht vereer. Dat is nu al zo sinds een half jaar, en ofschoon ik iedere nacht van haar droom, heb ik nog geen lettergreep met haar gesproken.“

Het lijkt alsof hij zijn meest intieme gedachten alleen aan Tytus bekend wil maken – alsof hij in zijn liefde voor haar niet toestond verder te komen dan een bekentenis aan zijn vriend. Terwijl ik mij moeilijk kan voorstellen dat het meisje een zo begaafde man, nog fris om te zien ook, zou hebben afgewezen.

Heeft hij haar in een ijle hoogte boven het gevoelige verheven, een hoogte waar het moeilijk ademen is?

Je moet naar het buitenland, naar Wenen, naar Parijs, zeiden zijn ouders. Daar kun je je beter ontplooien. Daar zijn de grote componisten en concertzalen, daar kun je beroemd worden.

Maar 'zijn ideaal' dan? Kon hij weggaan zonder haar om haar hand te hebben gevraagd? Hij piekerde. „Ik zou graag de gedachten verjagen die mijn leven vergiften, maar aan de andere kant schep ik er behagen in ze te koesteren; ik weet zelf niet wat mijn scheelt“, schreef hij Tytus.

Met niemand dan alleen zijn vriend sprak hij over haar. De reis stelde hij, evenals de liefdesverklaring, van maand tot maand uit. Tot de smoezen op waren.

De dag kwam dat zij samen in een concert optraden. Maar het was zijn afscheidsconcert, voor zijn vertrek naar Wenen in 1830. Zij zong in een opera van Rossini: 'O, hoeveel tranen moet ik om u vergieten'. 'La donna del lago' heet het stuk: de vrouw van het meer.

Ze zag er oogverblindend uit, in een witte jurk en met een krans rozen in het

Zijn chronisch liefdesverdriet duidde Chopin aan met het Poolse woord 'zjal'. Dat is niet alleen verdriet, maar ook rouw, gekoesterde melancholie en zelfs woede.

haar. In vuur en vlam citeert Chopin een recensent, die opmerkte dat alleen al haar hoge haar 1000 gouden dukaten waard was. De zangeres Henriëtte Sontag was minder enthousiast over Constancja's stem: geforceerd, vond zij. Tot verontwaardiging van de jonge componist. „De waardigheid van Constancja Gladkowska laat weinig te wensen over“, kaatst hij.

Constancja gaf hem als aandenken een lint; iets waar zijn gedachten zich allerlei voorstellingen over konden maken. Een lint was in die tijd een typisch meisjescadeau, erg veel over haar gevoelens voor Frédéric vertelde het niet.

Toen Frédéric in Wenen was bleef hij over haar dromen en hij was dolblij met elk bericht over haar. Maar zij trouwde, vijftien maanden na Chopins vertrek, met een landeigenaar. Terwijl hij in Parijs, voor, tijdens en na zijn zegevierende concerten, aan haar bleef denken. Zij bleef merkwaardig koel. Toen haar op het eind van haar leven gevraagd werd of zij toch niet beter met de componist had kunnen trouwen, antwoordde zij: „Ach, wie zegt dat hij beter zou zijn geweest dan mijn goede Josef?“

Er wordt gespeculeerd of Chopin misschien ook homo was. Schreef hij aan zijn lyceumvriend Tytus niet allerlei liefdesontboezemingen? „Ik houd meer van je dan van mezelf... Ik zou voor jou willen sterven...“ En ondertekende met: „Reik me je lippen! Ik kus je mond.“

In Parijs raakte Frédéric Chopin bevriend met markies Custine, een van de eerste openlijke homo's. Die viel op hem. Maar andersom? Er zijn geen bewijzen van.

Frédéric was, in zijn Franse leven, al vlug hoteldebotel van vrouwen, en de vrouwen waren eveneens gek op de kleine migrant met z'n mysterieuze accent. Maar om Tytus heeft hij, op wat voor manier hij ook van hem hield, echt verdriet gehad omdat deze hem niet teruggaf wat hij hoopte.

Toen de bloedige onderdrukking van de opstand in Warschau in 1831 tot Chopin, op reis in Stuttgart, doordrong, schreef hij wanhopig in zijn dagboek: „Oh Tytus... Wat gebeurt er met haar (Constancja)? Waar is zij?... Misschien in de handen van Moskou... De Moskoviet wurgt en vermoordt haar... Ach, mijn leven, ik ben hier alleen – kom bij me en ik zal je tranen drogen, je wonden genezen... (...) Aan de piano lijd ik, ik ben wanhopig...“

Het resultaat was zijn beroemde Revolutie etude. Het was de uitdrukking van zijn woede om de aanranding van zijn geliefden. En een om haar vergoten, hete traan.

Hij was twintig.

Iets in hemzelf heeft Chopin weerhouden om Constancja te veroveren. Stelde hij de kwellende behoefte aan een pijnlijk en uitdagend gemis boven levensgeluk? Het paste bij hem. Hem heeft het, bevoor ik, creatiever gemaakt dan wanneer hij zelf haar in zijn armen zou hebben gevoeld. Haar in de armen van een ander te zien, heeft ons althans méér opgeleverd.

De manier om liefdesverdriet te verdrijven is: iets nieuws maken. Iets nieuws dat voortkomt uit hetzelfde verlangen dat een mens drijft naar de wenkende gestalte van de geliefde. De engel. En daar was de briljante pianist goed in.

Hij maakte alle muziek nieuw. De boerenmazurka's uit de landelijke omgeving van Warschau toverde hij om tot meditatieve dansen naar een verborgen innerlijk wereld. De Polonaises werden onder zijn vingers fiere, soms norske, soms met bloemen overdekte kanonnen gericht tegen tirannen. De Nocturnes waren een nieuw, versluisd genre waaronder, je, in maanlandschappen met ruisende bomen, lippen en smachtende blikken vermoedt.

De compositorische middelen die hij daarvoor aanwendde waren niet alleen gloednieuw. De chromatische ladders, rennende tertsen, kwarten, kwinten en

tedere sexten, de snelle afwisseling van donkere mineur en lichtere majeure toonsoorten, van versiering en melodie, van eenvoud en virtuositeit bleken ook verrassend geschikt om bij de luisteraar intieme gevoelens op te wekken.

Zijn chronisch liefdesverdriet was van een hoogstpersoonlijke soort. Zelf duidde hij, in Parijs, zijn emotionele grondtoon aan met het Poolse woord 'zjal'.

Dat is niet alleen verdriet, maar ook rouw, gekoesterde melancholie en zelfs woede. Een opeenvolging van gevoelens die ontstaat bij een zwaar gemis. Bij het verlies van een geliefde, een familielid, maar ook van een land. Of een tijd.

Het lijkt alsof Chopin nauwelijks anders kende. Altijd was er het gemis.

Hij werd een meester in het cultiveren van gemis. In Frankrijk snakte hij naar Polen, in Engeland naar Frankrijk, in het stoffige en koudere Parijs naar het frisse en warme Nohant Nohant.

Maar vooral ook omgekeerd: hoe vervelend was het boerse Nohant eigenlijk, hoezeer snakte hij daar naar de elegantie van de salons en de aristocratische personages van de hoofdstad. Zodra dat gemis opkwam, sprongen er ook nieuwe melodieën en samenklanken in zijn oren. En greep hij naar het muziekpapier om daarop zijn snelle noten te maken.

En dan was er nog zijn zwakke gezondheid, die eveneens een creatiefvermogen bij hem geprikkeld moet hebben, dat hij op de piano uithoestte. Zijn bleke spookverschijning droeg ook flink bij aan zijn romantische imago van kwijnende kunstenaar. Het maakte moederlijke gevoelens los bij vrouwen.

Naast Constancja waren er nog drie belangrijke vrouwen in zijn leven. De eerste twee, Constancja en Maria, speelden een andere rol dan de laatste twee. Constancja was als in cellofaan verpakt, Maria heeft hij aangeraakt. Meer dan een streling is het waarschijnlijk niet geweest, maar dat was al veel voor hem. Hij heeft haar zelfs zijn liefde verklaard.

Maria was de dochter van een familie-vriend en negen jaar jonger dan hij. Ze was, elf jaar oud, in Warschau een van zijn eerste leerlingen geweest. Volgens biografen had hij toen al, nog voor Constancja, naar haar gekeken. In het Poolse dorp Sluzevo wordt een platte, grote kei in ere gehouden waar hij en Maria mijmerend naar de avondzon zouden hebben gekeken.

Toen ze elkaar terugzagen was hij al

teroemd componist. Zij woonde inmiddels in Dresden. Ze was charmant en adellijk. Maar toch: zou de gedachte aan een vertrouwd meisje van het eigen, Poolse nest hem niet het meest opgewonden hebben?

Chopin noemde zich Pools nationalist. Maar die kwalificatie had bij hem iets onwerelds, was meer gevoel dan daad. Waarom is hij nooit naar zijn geliefde vaderland teruggekeerd? Voorwendsels had hij genoeg: de Russische bezetting, zijn gezondheid. Toch hebben geen van beiden echt in de weg gestaan.

De gedaante van Maria vlamde in zijn heimwee hoog op. Voor hem was zij het ideaal van de Poolse maagd. De afstand, vanuit Parijs, stookte de vlam alleen maar hoger op. Een echte, wederzijdse liefde is het nooit geweest. Deed Maria zichtbare moeite om zich te verzetten tegen haar vader en haar oom, die Chopin niet gezond en niet adellijk genoeg vonden? Deed Frédéric tenslotte een dramatische poging haar alsnog te schaken? Nee, hij berustte en gaf er de voorkeur aan zo nu en dan valse hoop te koesteren.

Tenslotte wikkelde Chopin haar brieven in kaftpapier, deed er een blauwe strik om en schreef er de woorden 'Moja bieda' (Mijn ongeluk) op. Dit relikwie bewaarde hij tot zijn dood.

Hoe anders stonden George Sand en Jane Stirling in zijn leven. In Sand zag hij aanvankelijk niets. „Is zij een vrouw?“, vroeg hij verbijsterd aan zijn vrienden, toen hij haar eens in broek, sigaren rokend, aantrof.

De Franse schrijfster George Sand, die in politiek opzicht tegenover hem stond, veroverde hem. Zij was niet zijn, maar hij haar engel. Haar kleine engel, van haar anderhalve meter, haast doorschijnend van ziekelijkheid en spiritualiteit.

Zij moet hem ook seksueel opgevoed hebben. Chopin was nog praktisch maagd toen hij haar ontmoette, zij had al een rijke leerschool doorlopen.

Onder de vleugels van George beleefde hij zijn creatiefste jaren. Zij nam zijn beslommeringen op zich, sjouwde hem voor zijn gezondheid naar Majorca, versierde daar zelfs een Parijse piano voor hem en moederde tien jaar lang over hem. In de heerlijke zomer van 1836 schrijft George Sand over haar verblijf met 'monsieur sans-sexe', zoals zij Frédéric spottend noemde, op haar kasteeltje: „We eten altijd buiten, vaak krijgen we bezoek van vrienden en als de vrienden

Op een dag zei Herma dat zij niet met mij verder wilde. Ik schrok en liep naar de piano, omdat ik dacht dat ik door goed Chopin te studeren haar kon terugveroveren.

weer weg zijn speelt Chopin voor mij in de late schemering. Daarna gaat hij als een zoet kind naar bed, gelijk met Maurice en Solange.”

De moeder-zoon relatie herhaalde zich na de breuk met Sand bij Jane Stirling, de mooie Schotse die in Parijse kringen verkeerde, acht jaar ouder dan Chopin. Zij wond hem niet op, maar hij liet zich haar moederschap welgevallen. Hij overwoog met haar te trouwen, toen zij dat aan hem voorstelde, maar voelde zich tenslotte „dichter bij de doodskest dan bij het bruidsbed“.

Jane slaagde er nog wel in de zieke componist mee te tronen naar haar kastelen in Schotland en zich later over zijn erfenis van documenten te ontfermen. Dik betaald had zij daarvoor trouwens. Ze liet hem in Londen een concert geven en kocht daarvoor zelf alle driehonderd dure kaartjes.

Ondanks alle wereldse comfort bij beide moeders zal Chopin in het geheim naar Constancja, naar haar rozen, haar stem en haar paradijselijke schoonheid hebben verlangd. Of naar Maria, die sprookjesachtige herinnering aan Polen en een gelukkige jeugd. Of naar Tytus.

De drie eerste, écht gelukkige jaren met George is de enige periode in zijn leven geweest waarin hij een inspirerende en ook seksueel bevredigende relatie had. Over dat laatste zijn er geen rechtstreekse uitingen van hem bewaard geble-

ven, maar uit de hartelijke verrukking van beide kanten is dat af te leiden.

Maar zijn 'zjal', zijn liefdesverdriet, hield hij altijd in stand, ook in die jaren. Zeker is dat de liefde voor Tytus bij het naderen van de dood springlevend was. Een paar weken voor zijn dood drong de zieke er bij hem op aan hem te komen opzoeken: „Mijn dierbaarste, ik hoop dat God jou in staat stelt bij mij te komen. Ik drink in mijn kamer water uit de Pyreneeën, maar jouw aanwezigheid zou voor mij waardevoller zijn dan alle medicijnen. Tot in de dood de jouwe, Frédéric.“ Levenslang heeft hij met de houtvester gecorrespondeerd. En hem gemist.

Gelukkig voor hem slaagde een andere lieveling van zijn gelukkige jeugd, Ludwika, er wel in tijdig zijn sterfbed te bereiken. Wie er niet was, was George Sand. „Zij had toch gezegd dat ik in niemand anders d'r armen zou sterven dan de hare?“ heeft Chopin twee dagen voor zijn dood bitter uitgeroepen.

Op een dag keerde Herma terug van vakantie bij haar ouders en vertelde me dat zij niet met mij verder wilde. Ik schrok en liep naar de piano, omdat ik dacht dat ik door goed Chopin te studeren haar kon terugveroveren. Op een afscheidsfeestje ter ere van de uitreiking van het gymnasiumdiploma trad ik op met de laatste Prélude. Dezelfde woeste, die ik gespeeld had toen er sneeuw op de heg lag. De linkerhand de verbeten klok, de rechterhand de schrilte melodie. Zij droeg een lichtgrijs mantelpakje en haar oren spitsten zich om de bezwerende klanken op te nemen.

Wat gebeurde er? Na de allerlaatste schooldag zag ik haar met haar ouders in een auto wegrijden, naar een toekomst zonder mij.

Toen ik zestig was, meende ik eindelijk achterhaald te hebben waarom zij het uitgemaakt had. Het was toen ik uitgevonden had wat er met je gebeurt als je door creativiteit liefdesverdriet weet te verwerken: je wordt een liefdesverdrietster. Dat is waar niemand zo goed in slaagde als Chopin. Door te componeren vanuit de hunkering naar zijn engel, werd hij er zelf een.

En het waren zijn klanken in haar oren, die mijn eerste meisje vele jaren na ons afscheid deden besluiten mij opnieuw te zoeken.

Roel van Duijn is liefdesverdrietconsulent, ex-provo en politicus.